

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

УДК 347.4

ПОНЯТТЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО ДОГОВОРУ ЯК РЕГУЛЯТОРУ ДОГОВІРНИХ ВІДНОСИН

Авраменко С.М., Мирославський С.В.
Сумський державний університет

В статті розглянуто основні характеристики цивільно-правового договору як регулятора договірних відносин, визначено поняття договору за цивільним законодавством України та його характеристику при врегулюванні договірних відносин. Зазначено, що поняття договору є одним з центральних і в той же час одним з найбільш проблемних понять цивільного права. Встановлено, що договір є одним з основних засобів регулювання приватних відносин, хоча жодне з перерахованих понять договору не відображає його регулятивну функцію. Зроблено висновки, що доктрина цивільного права визнає договір цивільно-правовим регулятором, тому визначення договору можна доповнити, визнавши його засобом цивільно-правового регулювання договірних відносин.

Ключові слова: договір, договірні відносини, договірне регулювання, правочин, цивільний договір, цивільно-правове регулювання, юридичні факти.

Постановка проблеми. Договір є найпоширенішим підставою виникнення відносин між учасниками цивільного обігу. Саме на договорі будуються відносини купівлі-продажу, міни, дарування, ренти, підряду тощо. Поняття договору є одним з центральних і в той же час одним з найбільш проблемних понять цивільного права.

Загальноприйнятою є думка про те, що договір є одним з основних засобів регулювання приватних відносин. Однак жодне з визначених законодавством понять договору не відображає його регулятивну функцію. Бачення договору в якості одного з регуляторів суспільних відносин не вписується в існуюче багатоаспектне уявлення про договір. У зв'язку з цим виникає питання про поняття договору як регулятора суспільних відносин, тобто як сукупності узгоджених сторонами правил поведінки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні положення наукових праць, присвячені, проблемам інституту договору в достатньому обсязі викладені в роботах провідних вчених-юристів. Так, дослідженням цивільно-правового договору, в тому числі з приводу визнання цивільно-правового договору як регулятора договірних відносин займалися І. С. Алексеев, О. В. Басай, С. М. Бервено, Т. В. Блащук, Т. В. Боднар, В. О. Горєв, Ж. В. Завальна, В. М. Коссаєв, О. А. Красавчиков, Н. С. Кузнецова, А. В. Луць, Р. В. Мельниченко, С. С. Немченко, Я. В. Новохатська, О. О. Отраднова, С. О. Погрібний, М. М. Сібільов, Ю. В. Цюкало, Г. Ф. Шершеневич та ін. Але, незважаючи на постійні активні дослідження інституту договірного права, окремі його аспекти, зокрема визнання договору як регулятора договірних відносин, і досі залишаються не достатньо вивченими та викликають дискусії, багато положень про цивільно-правовий договір як засіб договірного регулювання відносин не знайшло одностайності серед науковців, саме це і обумовило актуальність розгляду питання поняття цивільно-правового договору як регулятора договірних відносин.

Мета статті. Метою статті є проведення комплексного юридичного аналізу законодавства та наукової літератури щодо поняття цивільно-правового договору як регулятора договірних відносин.

Виклад основного матеріалу. Розпочинаючи характеристику договору як регулятора договірних відносин, слід наголосити, що протягом майже усього періоду існування радянського права він під таким кутом зору не розглядався ані в загальній теорії права, ані в науці цивільного права.

У цивілістичній науці, пануючим було і залишається положення про багатозначність терміна «договір». Сучасна доктрина цивільного права дотримується традиційного багатоаспектного розуміння договору. При цьому терміном «договір» позначаються кілька різних за своєю природою правових явищ: юридичний факт – правочин (підстава виникнення правовідносин), саме правовідношення, що виникло з цієї підстави, і форма здійснення юридичної дії (документ) [1, с. 8-16]. І все ж в більшості випадків договір розглядають в першому з перерахованих розумінь, тобто як правочин.

Розглядаючи поняття цивільно-правового договору як регулятора договірних відносин, слід вказати, що в цьому значенні він не збігається з поняттям правочину.

В теорії цивільного права правочин розглядається в якості різновиду юридичного факту. При цьому під юридичним фактом в цивільному праві прийнято розуміти такий факт реальної дійсності, з яким норми чинного права пов'язують виникнення, зміну або припинення цивільних правовідносин [3].

Правочини відносяться до юридичних фактів-дій і являють собою дії фізичних і юридичних осіб, спрямовані на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків (ст. 202 ЦК України). При цьому, як наголошується в юридичній літературі, «сутність правочину становить волевиявлення суб'єкта, що має своєю основою його волю» [7, с. 80-87]. Іншими словами, правочин являє собою волевиявлення суб'єктів

цивільного права, вчинене в тій чи іншій формі і спрямоване на створення правових наслідків у вигляді встановлення, зміни або припинення цивільних прав та обов'язків. Саме тому правочин як фактичну дію сторін не слід отожднювати з договором як регулятором їх відносин. За допомогою правочину умови договору, погоджені сторонами, набувають юридичної сили. Одночасно з цим вчинення правочину тягне за собою застосування до відносин сторін ряду інших правових регуляторів, крім договору, – норм чинного права, включаючи цивільне законодавство, і правові звичаї. У сукупності приписи всіх цивільно-правових регуляторів, що застосовуються до цих суспільних відносин, утворюють його цивільно-правовий режим, який виникає саме в силу здійснення юридичного факту – правочину.

Повертаючись до питання договору як регулятора суспільних відносин, слід згадати, що договір є підставою виникнення зобов'язальних правовідносин, які мають строковий характер і встановлюються для досягнення конкретної мети. Але договір є також регулятором процесів досягнення зазначеної мети, що сьогодні визнається у цивілістиці. Як правочин договір є інструментом приватного характеру, але він повинен відповідати закону, більш того, домовленість сторін тільки тоді стає в повному сенсі договором, коли вона є похідною від норм цивільного права. Тому при укладанні договору і в процесі роботи над його умовами важливо домагатися, щоб регулятивна дія договору відповідала певним правовим принципам і відбувалася в потрібних напрямках.

Як засіб цивільно-правового регулювання договір можна охарактеризувати як піднормативне джерело суб'єктивних прав його учасників. В цьому сенсі цікавою є думка російського вченого Л.А. Чеговадзе, який зазначав, що джерелом цивільно-правового регулювання служать не тільки нормативно-правові, а й індивідуально-правові акти: похідні від закону угоди сторін, акти одностороннього характеру – заповіт, заява про зарахування боргу, повідомлення про розірвання договору. Названі документи містять певні норми і є джерелами права, яке творять суб'єкти, а не законодавець [6, с. 120-126].

Діяльність з укладення та виконання договорів на думку багатьох вчених є правовою, тому учасники цієї діяльності не просто покликані враховувати зміст діючих правових актів, але зобов'язані керуватися ними. Це насправді так оскільки, хоча в сфері договірних права і діє принцип свободи договору, умови договору повинні відповідати закону і не суперечити нормам цивільного права. У цьому сенсі договір явище похідне, засноване на нормах цивільного права і викликане цивільно-правовим регулюванням.

Договір лежить в основі договірних зобов'язань, яке за змістом, як і будь-яке інше цивільне правовідношення являє собою сукупність прав та обов'язків учасників. Коли викладена в законі норма реалізується, її стан змінюється – з діючої норми вона перетворюється на впливаючу норму, при цьому право, закладене в нормі, виражається зовні і форма його вираження змінюється – воно стає суб'єктивним.

Укладаючи договір, сторони приватно фіксують свої правові можливості стосовно тієї чи

іншої життєвої ситуації. Тому договір не тільки включається в систему цивільного права як засіб цивільно-правового регулювання, а саме договір надає цивільному праву приватний характер. Вчені відзначають, що воля законодавця спрямована на встановлення дозволу самостійно визначити сторонам договору свої права і обов'язки, а воля сторін договору полягає у визначенні останніх [2, с. 51-57].

Договір, як і будь-який інший правовий засіб, має ті ж ознаки, які притаманні засобам цивільно-правового регулювання. Договір за самим своїм призначенням є способом регулювання відносин між приватними особами відповідно до їх індивідуальних інтересів і потреб [5, с. 145].

Договір є правовим засобом, що володіє регулятивним потенціалом. Але для того, щоб договір проявив свій потенціал і почав регулювати зобов'язання, сторони повинні діяти тими способами, які законодавець вказав у нормах про укладення, зміст та дію договору. Регулятивний потенціал такого правового засобу, як договір, може проявитися лише в ході договірних регулювань. Якщо сторони укладають договір, але в силу будь-якого дефекту форми або змісту він не може діяти в якості регулятора дій сторін за зобов'язанням, договір не може бути використаний звичайними способами. І тоді засіб договірних регулювань відсутній і договірне регулювання не може виконати свої функції. В цьому випадку до майнових відносин, що підлягають цивільно-правовому регулюванню, підлягають застосуванню норми про безпідставне збагачення. У той же час, неналежне виконання стороною своїх зобов'язань при укладеному договорі не може служити підставою для пред'явлення до неї позову про стягнення збитків відповідно до норм про безпідставно збагачення

Таким чином, робимо висновок, що договір, будучи підставою виникнення договірних цивільних правовідносин, служить засобом формальної визначеності дій його учасників і забезпечує їх майнові інтереси за умови, якщо при укладенні договору і в ході його виконання сторони дають належну оцінку власним діям та діям свого контрагента і в повному обсязі передбачають їх правове регулювання. У цьому проявляється одна з найхарактерніших для договору властивостей як засобу цивільно-правового регулювання.

Говорячи про проблеми щодо визнання договору регулятором договірних відносин, то слід вказати що такий підхід потребує встановлення сутності приписів, що містяться в ньому та його нормативності. Цей напрям дослідження договору є, безумовно, перспективним. Необхідно вказати, що рішучий крок у цьому напрямі зроблено О. Погрібним. Слід погодитись з ним у тому, що сутність цивільно-правового договору як регулятора суспільних відносин полягає у тому, що ним створюються і закріплюються правила поведінки учасників відповідних відносин. Іншими словами, договір визначає норму цивільного права, якою відповідні відносини регулюються [4, с. 94].

Висновки. Отже, враховуючи вищевикладене, відзначаємо, що доктрина цивільного права визнає договір цивільно-правовим регулятором, тому визначення договору можна доповнити, визнавши його засобом цивільно-правового ре-

гулювання договірних відносин. Таким чином, договір – це також правовий засіб організації та упорядкування зобов'язального зв'язку сторін для досягнення їх соціально-економічних цілей за рахунок взаємовигідних дій на користь один одного по взаємній домовленості.

Список літератури:

1. Брагинский М. И., Витрянский В. В. Договорное право. Книга первая: общие положения. М., 2008. С. 8-16.
2. Мазур В. В. Механізм цивільно-правового регулювання як правова категорія / В. В. Мазур // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2015. – № 6. – С. 51-57. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizvru_2015_6_10.
3. Науково-практичний коментар до Цивільного кодексу України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rad-nuk.info/komentar/chky.html>.
4. Погрібний С. О. Механізм та принципи регулювання договірних відносин у цивільному праві України: монографія / С. О. Погрібний. – К.: Правова єдність, 2009. – 304 с.
5. Покровский И. А. Основные проблемы гражданского права. 5-е изд., / И. А. Покровский. – М. Статут, 2009. – 351 с. (Классика российской цивилистики).
6. Чеговадзе Л. А. Публичное и частное право // Научные воззрения профессора Г. Ф. Шершеневича в современных условиях конвергенции частного и публичного права (к 150-летию со дня рождения): сборник материалов Международной научно-практической конференции (г. Казань, 1-2 марта 2013 г.) / под ред. Д. Х. Валеева, З. Ф. Сафина, М. Ю. Чельшева. М.: Статут, 2013. – 1494 с.
7. Ясечко С. В. Генеза поняття «правочин» у цивільному праві / С. В. Ясечко // Університетські наукові записки. – 2014. – № 4. – С. 80-87. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2014_4_12.

Авраменко С.Н., Мирославский С.В.

Сумский государственный университет

ПОНЯТИЕ ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВОГО ДОГОВОРА КАК РЕГУЛЯТОРА ДОГОВОРНЫХ ОТНОШЕНИЙ

Аннотация

В статье рассмотрены основные характеристики гражданско-правового договора как регулятора договорных отношений, определено понятие договора по гражданским законодательством Украины и его характеристика при урегулировании договорных отношений. Указано, что понятие договора является одним из центральных и в то же время одним из наиболее проблемных понятий гражданского права. Установлено, что договор является одним из основных средств регулирования частных отношений, хотя ни одно из перечисленных понятий договора не отражает его регулятивную функцию. Сделаны выводы, что доктрина гражданского права признает договор гражданско-правовым регулятором, поэтому определение договора можно дополнить, признав его средством гражданско-правового регулирования договорных отношений.

Ключевые слова: договор, договорные отношения, договорное регулирование, сделка, гражданский договор, гражданско-правовое регулирование, юридические факты.

Avramenko S.M., Myroslavsky S.V.

Sumy State University

CONCEPT OF CIVIL LEGAL CONTRACT AS A REGULATOR OF CONTRACT RELATIONS

Summary

The article discusses the main characteristics of the civil law contract as a regulator of contractual relations, defines the concept of a contract under civil law of Ukraine and its characteristic in the settlement of contractual relations. It is noted that the concept of a contract is one of the central and at the same time one of the most problematic concepts of civil law. It is established that the contract is one of the main means of regulating private relations, although none of the above concepts of the contract reflects its regulatory function. It is concluded that the doctrine of civil law recognizes the contract as a civil regulator, so the definition of the contract can be supplemented, recognizing it as a means of civil legal regulation of contractual relations.

Keywords: contract, contractual relations, contractual regulation, transaction, civil agreement, civil law regulation, legal facts.